

Oblikovanje znanstvene kulture

Didier Gil

Bachelard et la culture scientifique

PUF, Paris 1993, 123 str.

Izraz znanstvena kultura zagotovo ne poseblja pojma, ki bi ga mogli zlahka razpoznati in brez ostanka natančno opisati in opredeliti. Na prvi pogled in brez teoretskega premisleka daje vtis v sebi nerazločne, nerazvidne, celo protislovne besedne zveze, ki pod videzom pojma združuje dve, sicer očitno razmejeni pojmovni celoti: znanost in kulturo. Tu seveda puščamo ob strani dejstvo, da je mogoče zoper vzporejanje teh dveh pojmov vselej izreči ugovor, češ da je logična napaka občemu, univerzalnemu pojmu kulture nasproti postavljati pojem znanosti, ki je vendar zgolj ena od posebnih oblik vseh tistih mnogoterih in mnogoličnih diskurzivnih in nediskurzivnih človekovih praks, katerih zbirni pojem je ravno kultura. Če je torej izraz znanstvena kultura kakorkoli problematičen, če od samega začetka zbuja različne pomisleke, potem zategadelj, ker nikakor niso očitne in nazorne vse relacije, ki ta dva pojma lahko povežejo v kolikor toliko enovit in enoumen koncept.

Vtem ko – tako kot na primer Pierre Thuillier – izhajamo iz prepričanja, da je znanost sestavni del kulture, ker je »človeška konstrukcija, progresivno

elaborirana, zgodovinsko pogojena in od drugih človeških institucij ali dejavnosti neločljiva institucija«,¹ namreč ne zadevamo zgolj ob nasprotna naziranja, ki se upirajo »sami misli, da bi obravnavali znanost kot drugim kulturnim realitetam primerljivo realiteto«, se ne vprašujemo torej le po tem, kar upravičuje našo klasifikacijo in ne postavljamo Thuillierjevega vprašanja, »kako govori kultura skozi znanost«,² temveč nasprotno, kako in koliko, če sploh, govori znanost skozi kulturo? Preprosto rečeno, če želimo razjasniti problem medsebojnih relacij kulture in znanosti, njunih stikanj in razhajanj, se ne smemo omejiti in obstati zgolj ob vprašanju, kako se kultura zreali v znanosti, kako in po katerih poteh se produkti kulture prenašajo in vcepljajo v različne oblike znanstvene dejavnosti in vplivajo, posredno ali neposredno, na procese znanstvene ustvarjalnosti, skratka, kako kultura »kultivira« znanost. Nasprotno, banalnemu vprašanju, kaj in kako kultura ponuja in

¹ Cf. Pierre Thuillier, *Les savoirs ventriloques*, Seuil, Paris 1983, str. 7.

² Vprašanje: kako govori kultura skozi znanosti? je podnaslov Thuillierove knjige.

daje znanosti, je treba postaviti nasproti vprašanje, kaj lahko sodobna znanost ponuja in daje sodobni kulturi? Natančneje rečeno, ali se in kako se vrednote sodobne znanosti (to pa so v prvi vrsti vrednote znanstvene racionalnosti in znanstvene resnice) prenašajo in inkorporirajo med sodobne kulturne vrednote, oziroma, v kolikšni meri lahko oblikujejo in dejansko oblikujejo vzorce in vzore kulturnih vrednot sodobnosti. Prav raziskavi in razlagi tega vprašanja, namreč vprašanja o kulturni vrednosti sodobne znanosti, ki si ga je zastavljal v mnogih svojih delih Gaston Bachelard in ki ga je strnil v nenehno poudarjanje potrebe po izdelavi filozofije znanstvene kulture, je posvečeno sicer neobsežno, a izjemno zgoščeno pisano delo, v katerem se je Didier Gil posvetil analizi tega, kar bi lahko nekoliko ironično poimenovali »moralno-pedagoški« vidik Bachelardovega epistemološkega projekta.

V nasprotju z večino interpretacij Bachelardovega dela, ki skušajo vprašanje domnevne dvojnosti njegove filozofije, tj. njeno razcepljenost na epistemološki in poetološki del, razreševati tako, da vidijo v slednjem nekakšno obrnjeno zrcalno sliko prvega, in ki se zato skoraj dosledno tudi omejujejo na en ali drugi pol njegovega dela, je intenca Gilove analize drugačna. Gila zanima Bachelardov filozofski projekt, poteze njegove »filozofske antropologije«, na podlagi katerih gradi svojo filozofijo kulture in na podlagi katerih opredeljuje mesto in vlogo racionalnih vrednot sodobne

znanosti znotraj vzgojnih procesov, ki tvorijo jedro oblikovanja kulture nasploh. Predmet Gilove raziskave so sicer res pretežno Bachelardova epistemološka dela, toda njegova pozornost je usmerjena na tista mesta in pojmovne zveze, kjer se v teh besedilih pojavljajo pojmi morale, moralnih vrednot, učenja in vzgoje, šole, politike. Gil se loteva odkrivanja, teh kategorij s pravo arheološko analizo v foucaultovskem smislu in ob neprikriti, čeprav neizrečeni podmeni, da je mogoče iz Bachelardove načelno nesistematske, neskljenjene, nezaprte in neomejene misli izluščiti nek konsistenten filozofski temelj, neko konsistentno filozofijo kulture, ki v zadnji instanci podeljuje predpostavljeno koherenco Bachelardovi epistemologiji in njegovemu projektu vzpostavitve stanju sodobnih znanosti ustrezne znanstvene filozofije. Pri tem Gil ne dela nič drugega, kot da izpostavlja in potencira vprašanje, ki si ga je zastavil že Bachelard sam, le da sprva in večinoma v ožjem epistemološkem okviru, tj. vprašanje, kaj pomenijo globoke in prelomne konceptualne spremembe, ki jih je sprožila t.i. znanstvena revolucija v naravoslovnih vedah na prelomu in začetku stoletja, za filozofijo, oziroma natančneje za utečeno, tradicionalno filozofsko dožemanje in razumevanje kategorij človekovega mišljenja in njegove vloge v razvoju in napredku človekovega vedenja. Vprašanje, ki ga je Bachelard prevedel v zahtevo po temeljiti premeni filozofskega odnosa do znanosti in s tem prenovi in predelavi same filozofije in ki ga je

razširil tudi na zahtevo po reformi vseh tistih procesov, ki tvorijo jedro oblikovanja kulturnih vrednot in same kulture.

Vodilna nit Gilove interpretacije je Bachelardova ugotovitev, da je vsaka kultura oblikovanje duha in da je potemtakem treba odkriti, kaj se je ob formiranju novega znanstvenega duha, ki je vzniknil na začetku 20. stoletja, zgodilo, se dogaja in se bo še dogajalo s strukturo človekovega duha. »Novi znanstveni duha«, piše Gil, »ne prelomi samo z 18. stoletju predhodno predznanstveno kulturo, temveč tudi s pozitivnemu stanju lastno znanstveno kulturo 19. stoletja (...) Kulturna vrednost sodobne znanosti dosti bolj in drugače odmeva v napredku duha. Sodobna znanstvena kultura nima samo instruktivne vrednosti za duha, temveč je normativna ustvarja nove splošne norme rasti duha.«³

Gilova interpretacija je razdeljena na tri dele z značilni naslovi »Normativna psihologija«, »Politika« in »Pozitivna metafizika«. Tako je že s samo razdelitvijo poudarjena drugačnost Gilovega pristopa in usmerjenosti njegove obravnave Bachelardove filozofije. Opozoriti velja, da utegne biti zavajajoč predvsem naslov zadnjega dela, torej pozitivna metafizika, saj ne gre, in pri Bachelardu tudi načeloma na more iti za nobeno metafiziko (ali ontologijo) v tradicionalnem pomenu besede, temveč gre za doktrino, kot piše Gil, »ki vidi v človeku, vzgoje-

nemu skozi splošno znanstveno kulturo, pravi moralni vzrok sveta. Splošna znanstvena kultura vsebuje torej vrednote angažmaja, katerih bistvo je čisto moralno«.⁴

Čprav je Gilova interpretacija Bachelardove filozofije nasploh in njegove filozofije znanstvene kulture posebej brez dvoma kot celota vse pozornosti in teoretskega razmisleka vredno branje in četudi uspeva skozi natančno in nadrobno raziskovanje odkriti in vzpostaviti v dosedanjih študijah o Bachelardu večinoma neobdelane teme – kar velja zlasti za tematiko morale in iz sodobnega znanstvenega duha izvirajočih moralnih vrednot – je po našem prepričanju najpomembnejša Gilova razčlenitev Bachelardovega pojmovanja psihologije in psiholoških determinant v procesu oblikovanja znanstvenega mišljenja. Tu se Gil v veliki meri odmika predvsem od interpretacij Dominiquea Lecourta,⁵ ki je videl v Bachelardovem svojevrstnem poskusu uvajanja psihoanalize v razlago oblikovanja znanstvenega mišljenja in predvsem v »teoriji imaginacije« in z njo povezanim konceptom epistemološke ovire, Bachelardov padec v psihologizem, s katerim naj bi bila prežeta vsa njegova epistemologija. Gil namreč uspe poka-

⁴ *Ibid.*, str. 7.

⁵ Cf. Dominique Lecourt, »Épistémologie et poétique (Études sur la réduction des métaphores chez G. Bachelard)« v *Pour une critique de l'épistémologie*, Maspero, Paris 1972, str. 37-63 in delo istega avtorja *Bachelard ou le jour et la nuit*, Grasset, Paris 1974, str. 111 sq.

³ Didier Gil, *Bachelard et la culture scientifique*, str. 5.

zati, da Bachelardovo neprikrito uva-
janje psihološke razsežnosti v proces
oblikovanja znanstvenega mišljenja,
njegovo poudarjanje psihološke nara-
ve epistemoloških ovir, dialektika psi-
hologizma in nepsihologizma, proces
depsihologizacije psihologizma, po-
jem ortopsihizma, njegov boj na dveh
frontah: proti logicizmu na eni in
formalizmu na drugi strani, niso nič
drugega kot prvine in postaje na poti
oblikovanja znanstvenega subjekta,
torej elementi epistemološkega opisa
procesa konstituiranja spoznavnega
subjekta v znanosti, ki jasno kažejo,
da le-tega ni mogoče izenačiti ali zvesti
ne na klasično formo racionalističnega
(kartezijanskega) in ne transcenden-
talnega subjekta. Gil skuša biti v svoji
interpretaciji vseskozi nevtralen, lahko
bi rekli »immanenten«, razlagalec
Bachelardove misli. Njegov namen ni
nikakršna kritika ali kritični prikaz
Bachelardove filozofske misli, temveč
razgrinjanje, razpletanje te misli do
take mere, da se pokažejo »kritične«
točke same od sebe, da postanejo raz-
vidne iz same prezentacije postaj in
korakov Bachelardovega miselnega
filozofskega itinerarija. Zato Gil tudi,
podobno kot Michel Serres,⁶ opozori,
da je v tej zvezi takorekoč edino, kar
je mogoče Bachelardu očitati, utopič-
nost njegovega racionalističnega pre-
pričanja, da so vrednote znanstvene
kulture, vrednote, ki vznikajo iz struk-
tur sodobnega znanstvenega duha in
se v permanentni šoli znanosti tudi

nenehno obnavljajo in prenavljajo, tis-
te vrednote, ki so že *eo ipso* predes-
tinirane, da postanejo temeljne vred-
note sodobne kulture sploh, pač v
skladu z znamenitim Bachelardovim
geslom: »Ni šola tista, ki mora biti
ustvarjena po podobi življenja, temveč
je življenje tisto, ki mora biti ustvar-
jeno po podobi šole.«⁷

Ali je za to utopično potezo Bache-
lardove misli mogoče odkriti spe-
cifično obliko scientističnega ali teh-
nokratskega mita, ali pa gre zgolj za
nasledek neke, prav iz tradicije nje-
gove lastne nacionalne kulture pode-
dovane ideologije racionalizma in
predvsem razsvetljenstva, o tem Gil
niti noče presojsati. A tudi če bi na to
lahko odgovoril pritrdilno, nas sam
stil Bachelardovega sklepanja upravi-
čuje v prepričanju, da bi Bachelard
sam tako očitek bržkone sprejel kot
nekaj pozitivnega in ga z njemu lastno
veščino tudi kaj naglo zares preobrnil
v pozitivno vrednoto.

Vojo Likar

⁶ Cf. Michel Serres, »Déontologie: la réforme
et les sept péchés« v *L'Interférence (Hermès
II)*, Minuit, Paris 1972, str. 201-222.

⁷ Gre za geslo, zapisano v referatu »Valeur
morale de la culture scientifique«, ki ga je
imel Bachelard na *Mednarodnem kongresu
o moralni vzgoji* v Krakovu 1934. leta.
Integralno besedilo tega referata je prvič
objavljeno v Franciji prav v Gilovi knjigi,
str. 10.